

SUG'URTA BOZORI KONSENTRATSIYASI VA RAQOBAT
MUHITINI HHI INDEKSI ASOSIDA BAHOLASH

Turg'unmirzayev Azmiddin Shamsitdin o'g'li

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Namangan filiali

Iqtisodiyot kafedrası katta o'qituvchisi,

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd)

ORG-ID: 0009-0007-2579-2410

WoS ID: PSL-6110-2026

A.Turgunmirzayev@kiut.uz

***Annotatsiya:** Mazkur ilmiy ishda sug'urta bozori konsentratsiyasi va raqobat muhitini baholashda Herfindahl–Hirschman indeksi — HHI indeksidan foydalanishning nazariy-metodologik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda sug'urta kompaniyalarining bozor ulushi, sug'urta mukofotlari hajmi, aktivlar miqdori va xizmatlar segmenti bo'yicha egallagan mavqeyi raqobat darajasini aniqlovchi asosiy mezonlar sifatida ko'rib chiqiladi. HHI indeksi asosida bozorning past, o'rta yoki yuqori darajada konsentratsiyalashganligini baholash, yirik sug'urta kompaniyalarining bozorga ta'sirini aniqlash va raqobat muhitidagi tarkibiy o'zgarishlarni tahlil qilish imkoniyati asoslab beriladi. Maqolada sug'urta bozorida sog'lom raqobatni shakllantirish, monopolistik ustunliklarning oldini olish, kichik va o'rta sug'urta kompaniyalarining bozor imkoniyatlarini kengaytirish hamda tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari yoritiladi. Tadqiqot natijalari HHI indeksidan foydalanish sug'urta bozorining raqobatbardoshligini obyektiv baholash va strategik rivojlanish yo'nalishlarini belgilashda muhim analitik vosita ekanini ko'rsatadi.*

Kalit so'z va iboralar: sug'urta bozori, bozor konsentratsiyasi, raqobat muhiti, HHI indeksi, Herfindahl–Hirschman indeksi, bozor ulushi, sug'urta mukofotlari, monopolistik ustunlik, raqobatbardoshlik, sug'urta kompaniyalari, tartibga solish mexanizmlari, bozor tuzilmasi.

Аннотация: В данной научной работе анализируются теоретико-методологические основы оценки концентрации страхового рынка и конкурентной среды на основе индекса Херфиндаля–Хиршмана — HHI. В исследовании доля страховых компаний на рынке, объем страховых премий, величина активов и позиции в отдельных сегментах страховых услуг рассматриваются как основные критерии определения уровня конкуренции. Обосновывается возможность использования индекса HHI для оценки низкой, средней или высокой степени концентрации рынка, выявления влияния крупных страховых компаний и анализа структурных изменений в конкурентной среде. В статье освещаются вопросы формирования здоровой конкуренции на страховом рынке, предотвращения монополистических преимуществ, расширения рыночных возможностей малых и средних страховых компаний, а также совершенствования механизмов регулирования. Результаты исследования показывают, что применение индекса HHI является важным аналитическим инструментом для объективной оценки конкурентоспособности страхового рынка и определения стратегических направлений его развития.

Ключевые слова и фразы: страховой рынок, концентрация рынка, конкурентная среда, индекс HHI, индекс Херфиндаля–Хиршмана, доля рынка, страховые премии, монополистическое преимущество, конкурентоспособность, страховые компании, механизмы регулирования, структура рынка.

Annotation: This scientific work analyzes the theoretical and methodological foundations for assessing insurance market concentration and

the competitive environment using the Herfindahl–Hirschman Index — HHI. The study considers the market share of insurance companies, insurance premium volume, asset size, and positions in specific insurance service segments as key criteria for determining the level of competition. The paper substantiates the use of the HHI index to evaluate whether the market is characterized by low, moderate, or high concentration, to identify the influence of large insurance companies, and to analyze structural changes in the competitive environment. The article highlights the importance of developing healthy competition in the insurance market, preventing monopolistic advantages, expanding market opportunities for small and medium-sized insurance companies, and improving regulatory mechanisms. The findings show that the HHI index is an important analytical tool for objectively assessing the competitiveness of the insurance market and determining its strategic development directions.

Key words and phrases: *insurance market, market concentration, competitive environment, HHI index, Herfindahl–Hirschman Index, market share, insurance premiums, monopolistic advantage, competitiveness, insurance companies, regulatory mechanisms, market structure.*

Sugʻurta xizmatlar bozorida raqobat muhim ahamiyat kasb etadi. Bozordagi raqobat muhiti deganda biz odatda sugʻurta kompaniyalar oʻrtasidagi mijozlar uchun kurashish, sugʻurta mahsulotlarini sonini oshirish orqali sugʻurta mukofotlarini yigʻish, kompaniyaning bozordagi ulushini oshirish va mahsulotlarning koʻlamini kengaytirish, tarif stavkalarni barqarorlashtirish, mahsulotlardan foydalanish qoʻlayliklarini oshirish, mahsulotlarni sotish variantlarini kengaytirishdagi faoliyati kurashini tushinishimiz kerak boʻladi. Raqobat faqat subyektlar soni bilan ulchanmaydi. Ayrim hollarda subyektlar soni koʻp boʻlishi qaramay bozordagi yirik kompaniyalar bozor ulishini katta qismini egallashi mumkin. Sababi ular

qoʻlida jamlangan katta resurslar hisobiga ular filiallar va hududiy boʻlimlari soni hisobidan, narxlarning pastligi hisobidan katta ulushga ega boʻlishlari xam mumkin. shuningdek biz hali segment doirasidagi ulushlarni ham hisobga olishimiz muhim. Shundan kelib chiqqan holda sugʻurta xizmatlar bozoridagi raqobat muhitida bozordagi ulushlar taqsimoti asosiy hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Sugʻurta bozorida kompaniya ulushlarining taqsimoti bozor konsentratsiyasini tashkil etadi. Konsentratsiya bu bozorning umumiy hajmi (maʼlum koʻrsatkichlar nuqtai nazaridan) kam sonli kompaniyalar qoʻlida toʻplanishini ifoda etadi. Bozordagi umumiy konsentratsiya oshgan sari bozorning konsentratsiyasi markazlashuvi roʻy beradi. Bunday oʻzgarishlar nafaqat bozorga kirish balki bozordagi ishtirokchilarning ulushlarini oshirishda katta qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Bunday qiyinchiliklarga yoki toʻsiqlarga biz tarif siyosatining konservativligini (narxdagi demping), innovatsiyalarni joriy etish tezligining pastligi, katta mablagʻlarni talab etishligi bilan izohlashimiz mumkin boʻladi. barcha bozorda boʻlgani kabi sugʻurta bozoridagi konsentratsiya ham hamma vvaft salbiy ahamiyatni kasb etmaydi. Biz bilamizki bozorga yangiliklar, innovatsiyalarni odatda yirik kompaniyalar olib kiradi. Sabibi ular katta kapitalga ega va risk qilishdan qoʻrqishmaydi. Shuningdek ular raqabatda ustunlikka ega boʻlishlari uchun koʻplab innvatsiyalarga qoʻl oʻrishadi. Bunday yangiliklar oʻz-oʻzidan katta investitsiyalarni talab etishi hech birimizga sir emas. Shulardan kelib chiqqan holda bizga bozor konsentratsiyasi va raqobat muhitini oʻlchash uchun iqtisodiy koʻrsatkichlar tizimi yoki modellar kerak boʻladi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda shuni aytishimiz mumkinki, sugʻurta bozori konsentratsiyachini iqtisodiy baholashda biz halqaro amaliyotda keng tarqalgan va antimonopol tahlilda qoʻllaniladigan Herfindahl–Hirschman index (HHI) murojat qilamiz.

HHI indeksi bozordagi barcha kompaniyalarning ulushlarini namoyon

etadi va konsentratsiya indeksini ifodalaydi. Shuningdek u orqali biz bozor ulushlari qanchalik taqsimlanganligini va tarkibiy jihatdan qanchalik markazlashganini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. indek qo‘yidagi formula orqali topiladi, jumladan:

$$HHI = \sum_{i=1}^n s_i^2 \quad (2.2)$$

Bu yerda, s_i – i bozordagi kompaniyaning ulushini (foizda)

n – esa kompaniyalar sonini aks etadi.

Konsentratsiya indeksini tahlil qilishda (222-jadval) ko‘rsatkichlari keng ishlatiladi.

2.12-jadval

Konsentratsiya darajasi bo‘yicha HHI qiymatlarining talqini¹

HHI qiymati (0–10000)	Bozor holati	Talqin
HHI < 1500	Past konsentrallashgan	Bozor nisbatan raqobatli, ulushlar tarqoq
1500 ≤ HHI ≤ 2500	O‘rtacha konsentrallashgan	Bozorda yirik o‘yinchilar roli ortadi, ehtiyotkor tahlil talab
HHI > 2500	Yuqori konsentrallashgan	Oligopol/monopol tendensiyalar kuchli, antimonopol nazorat muhim

Indeksni hisoblashda ishlatiladigan qiymat sohadan kelib chiqqan holda hudud va tarmoqlarga qarab turlicha bo‘lishi mumkin. Buni biz sug‘urta turlari (ixtiyoriy va majburiy sug‘urta turalari) yoki milliy sug‘urta bozorining

¹ Muallif tomonidan empirik adabiyotlar asosida shakllantirildi.

sohalari (umumiy sug'urta sohasi va hayotni sug'urta qilish sohalari) bo'yicha ko'rishimiz mumkin bo'ladi.

Yuqorida ta'kidlanganidek sug'urta bozorining konsentratsiyasini baholashda HHI ko'rsatkichlari muhim ahamiyat kasb etadi. Lekin tahlil va xulosalarni to'g'ri shakllantirishda uning o'zi yetarli bo'lmasligi mumkin. Shu sababli keng amaliyotlar shuni ko'rsatadiki indeksni hisoblashda qo'shimcha ko'effitsiyentlardan foydalanish mumkin. Bunda asosan CR4 va CR8 ko'rsatkichlaridan foydalanish mumkin bo'ladi. Ular orqali bozorni yanada chuqurlashgan holda tahlil qilib mumkin bo'ladi, ya'ni bunda bozorning eng yirik o'yinchilarning ulushlari kengroq yoritiladi.

2.13-jadval

CR4 va CR8 konsentratsiya ko'rsatkichlarining chegaraviy qiymatlari talqini²

Ko'rsatkich	Past konsentratsiya (raqobat kuchli)	O'rtacha konsentratsiya	Yuqori konsentratsiya (oligopoliya belgisi)	Juda yuqori (deyarli dominant)
CR4 (%)	< 40	40 – 60	60 – 80	> 80
CR8 (%)	< 60	60 – 80	80 – 90	> 90

CR4 ko'rsatkichi eng yirik to'rtta kompaniyaning bozordagi ulushini namoyon etadi. Bu orqali biz eng kuchli kompaniyalarning bozordagi ulushini tez va oson hisoblashimiz mumkin bo'ladi. Agar bu ko'rsatkich 50 foiz (+, - 10 foiz) bo'ladigan bo'lsa bozordagi yirik o'yinchilar o'zalarida xizmat ko'rsatishning katta qismini egallagan bo'lishadi. Agarda bu ko'rsatkich yanada katta bo'ladigan bo'lsa bunday holatlarda bozor oligopol tensiyalarni

² Muallif tomonidan empirik adabiyotlar asosida shakllantirildi.

namoyon etadi.

CR8 ko'rsatkichi esa bozordagi yirik sakkizta o'yinchilarning umumiy ulushini ifoda etadi. Bu ko'rsatkich bizning bozorda o'ziga yarasha adolatliroq va haqiqatga yaqin holatni ifoda etishi mumkin bo'ladi. Sababi katta o'zgarishlar ko'p hollarda yirik va o'rta kompaniyalar tomonidan olib boriladi. Bunda ularning imkoniyatlari teng degan xulasalar shakllantirishga yordam beradi.

Bizning fikrimizcha milliy sug'urta bozorimizni HHI va CR4/8 indikatorlarni birgalikda hisoblash amaliy jihatdan to'g'ri. Sababi bu orqali biz barcha o'yinchilarni hisobga olgan holda bozorning umumiy strukturasi bo'yicha ko'rsatkichlarni olishimiz mumkin bo'ladi. CR4/8 ko'rsatkichlari bozorning yetakchi o'yinchilarining konsentratsiyasini namoyon etadi. Amaliyotda ko'p ko'zatilgan tajribalarga tayangan holda shuni ta'kidlashimiz mumkinki, bozor konsentratsiyasi tahlil qilinganda HHI past chiqqan, lekin CR4 ko'rsatkichi katta bo'lgan. Bunday holat bozor asosan yirik o'yinchilar qo'lida degan xulosa qilish mumkin bo'ladi. Agarda HHI o'rtacha bo'lib CR4 xam past bo'lsa unda bozordagi konsentratsiya yirik o'yinchilar emas balki o'rta o'yinchilar hajmi yuqori degan xulosalar chiqarilishi mumkin bo'ladi.

2.14-jadval

HHI va CR4/8 konsentratsiya indikatorlarini taqqoslash³

Ko'rsatkich	Nimani ko'rsatadi?	Afzallik	Kamchilik
HHI	Bozor strukturasi, ulushlar notengligi (barcha kompaniyalar)	Yiriklarni kuchaytirib aks ettiradi, xalqaro standart	Raqobat sifatini o'lchamaydi, bazaga sezgir
CR4	TOP-4 jamlanishi	Tez va	Kichik-o'rta

³ Muallif tomonidan empirik adabiyotlar asosida shakllantirildi.

		tushunarli	shirkatlarni inobatga olmaydi
CR8	TOP-8 jamlanishi	Bozor yuqori qatlamini yaxshi ochadi	Barcha ishtirokchilarni to'liq aks ettirmaydi

Yuqoridagi tahlillarimizga asoslangan holda shuni ta'kidlashimio' mumkinku, HHI va CR4/8 ko'rsatkichlarini birga qo'llash sug'urta bozorini konsentratsiya jihatidan sifatli tahlil qilishga yordam beradi. Kelajakda milliy sug'urta bozorimizda kompaniyalar raqobatbardoshligini oshirish chora-tadbirlarini ishlab chiqishda shu yo'sindagi tahlillarni olib borish katta ahamiyat kasb etadi. Sababi agar bozorda konsentratsiya past bo'lsa, kompaniyalar tarif siyosati va xizmat ko'rsatish bo'yicha raqobatni ko'chaytirishlari kerak bo'ladi. Agarda, konsentratsiya indeksi o'rta va nisbatan yuqori bo'lsa bunda kompaniyalar yangiliklarga, mahsulot turlarini kengaytirishga, jarayonlarni raqamlashtirishni ko'chaytirishlari kerak bo'ladi.

Shundan kelib chiqqan holda, biz tadqiqotimizda nafaqat HHI indeksi balki CR4/8 ko'rsatkichlarini ham ko'shib hisoblasak maqsadga muvofiq bo'ladi.

Milliy sug'urta xizmatlar bozori oxirgi besh yillikda yuqori o'sish tendensiyasini namoyon etib kelmoqda. Bu o'z-o'zidan bozor konsentratsiyasiga ham bir ma'noda ham ijobiy va salbiy ta'sirlarni namoyon etib keladi. Oxirgi yillarda raqamli iqtisodiyotning kengayishi va unda subyektlarning ishtiroki tobora ortib bormoqda. Bunda ular mahsulotlar va xizmatlarni raqamli ko'rnishida olish imkoniyatini kengaytirib yubordi. Ko'rsatkichlarni baholash bizga bizga bozor va subyektlarning iqtisodiyofoliyatida yuz berayotgan texnologik o'zgarishlarni baholash va kelajakda yuz berishi mumkin bo'lgan texnologik o'sishlarga tayyor turishda aks qotadi.

Tahlil davrida sugʻurta bozori bir qator tarkibiy oʻzgarishlar bosqichlariga ajratishimiz mumkin boʻladi. Bularga biz pandemiya davri (koʻrsatkichlarning keskin toʻshib ketishi), pandemiya keyin tiklanish bosqichi va nihoyat raqamli transformatsiyalar davri. Shulardan kelib chiqqan holda koʻrsatkichlarning tahliliy dinamikasi nafaqat bozorning strukturaviy oʻzgarishi, shuningdek bozorning qayta yangilangan strukturasini shakllanishi ham namoyon etadi.

2.15-jadval

Sugʻurta bozorining HHI, CR4 va CR8 koʻrsatkichlari asosida struktura konsentratsiyasining miqdoriy bahosi⁴

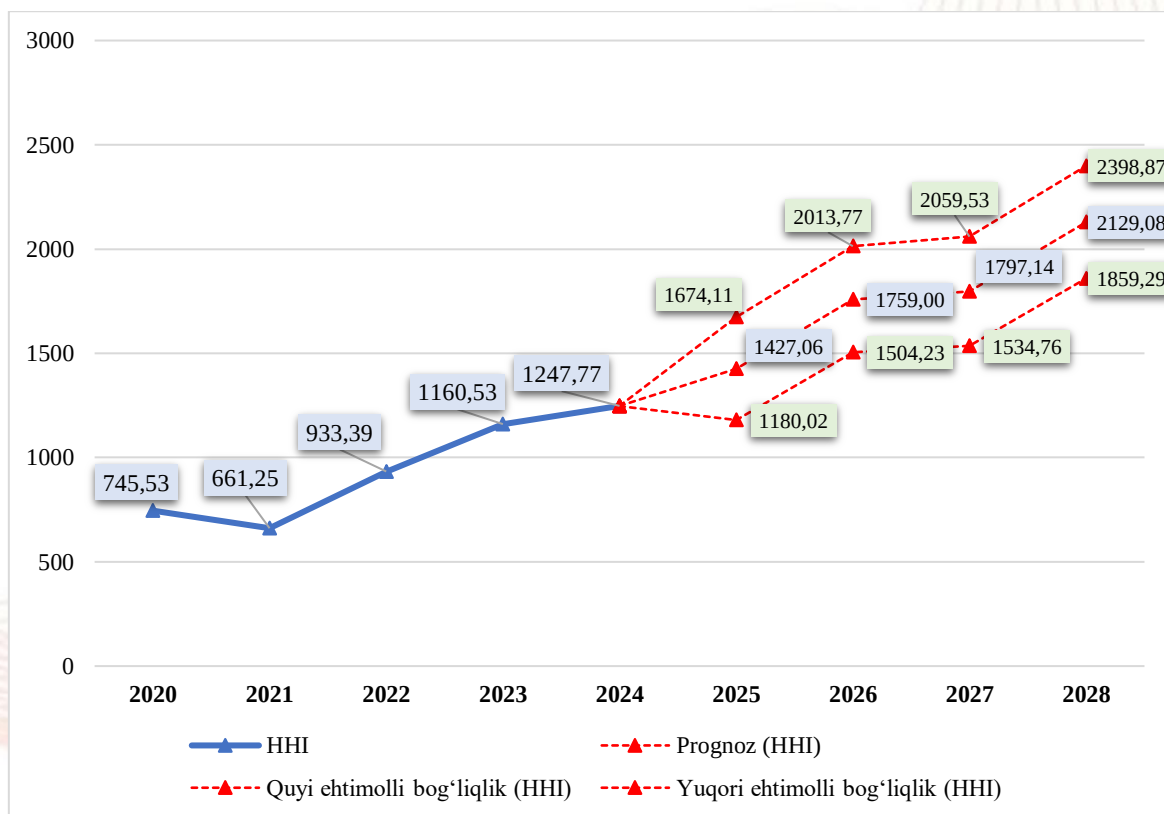
Yil	HHI	CR4 (%)	CR8 (%)
2020	745,53	44,81	69,50
2021	661,25	40,69	64,71
2022	933,39	50,34	70,70
2023	1160,53	56,86	73,49
2024	1247,77	56,84	72,84

2.15-jadval tahlillari shuni koʻrsatadiki 2020 yilda yaʼni pandemiya paytida bozor konsentratsiyasi koʻrsatkichi $HHI=745,53$ tashkil etgan. Koʻrsatkich birligi xalqaro tasnifga koʻra past darajada konsentratlashgan bozorlar toifasiga kiradi ($HHI < 1500$; Past konsentratlashgan). Shundan kelib chiqqan xulosa qilishimiz mumkinki 2020-yil milliy sugʻurta bozorimiz past konsentratsiyani tashkil etgan, hamda kompaniyalarning oʻzaro ulushlari bir biriga nisbatan yaqinroq boʻlganligini koʻrishimiz mumkin boʻladi.

Pandemiya keyingi tiklanish davrida yaʼni 2021-yilda koʻrsatkichi 661,25 ni tashkil etgan (oʻtgan 2020 yilga nisbatan 84,28 birlikka pasaygan). Bu pasayishni biz ikki taraflama tahlil qilish natijasida qoʻyidagilarni taʼkidlashimiz mumkin boʻladi. birinchidan, bu unalish past darajadagi pasayish

⁴ Tadqiqotlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

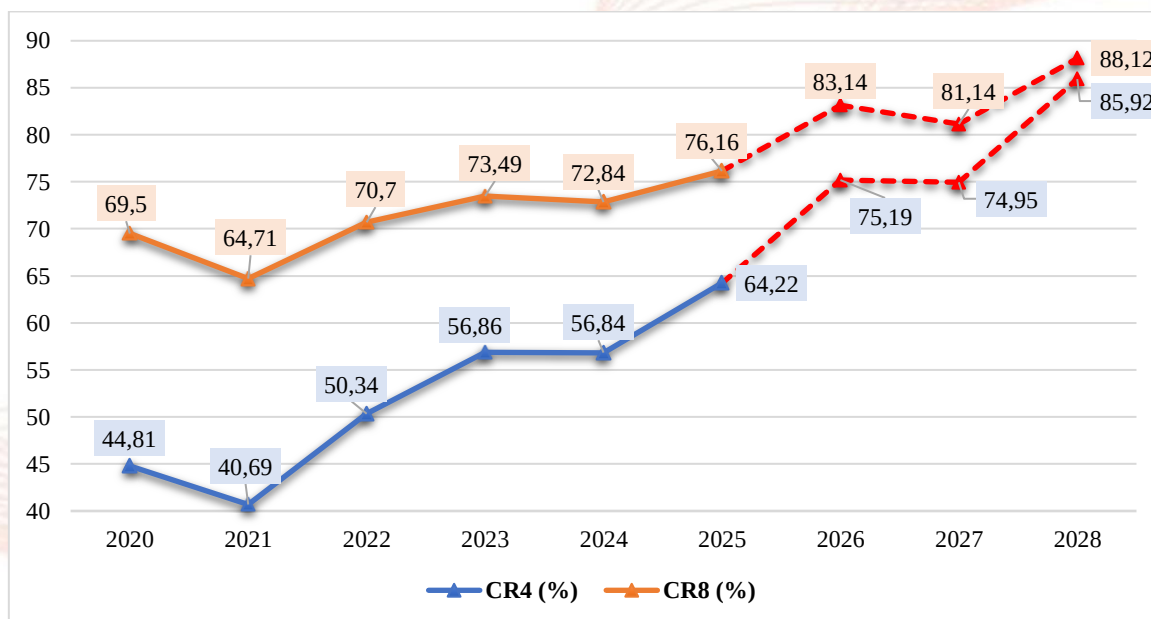
pandemiya dan keyingi tiklanish paytida katta kompaniyalar o'zlarini unglash va faoliyatga yangi texnologiyalarni kiritish (oldinlari katta kompaniyalar nafaqat aktiv nuqtai nazaridan katta bo'lishgan, balki o'zlarining filiallari va hududiy bo'limlari ham ko'p bo'lgan, ularni saqlash esa katta xarajatlarni talab qilgan) hisobiga kichik va o'rta kompaniyalar bungay pasayish davridan tez chiqib ketish qobiliyati namoyon etgan. Ikkinchidan, katta kompaniyalar ko'rgan zararlarini qoplash maqsadida sug'urta mahsulotlari va xizmatlari bahosini oshirishganlari yoki turg'un ushlab turishlari hisobiga, kichik va o'rta kompaniyalar pandemiya davrida katta yo'qotishlarga duch kelmaganliklari sababi tarif siyosatlarini yangi davr talabiga tez moslashtira olishganligidan dalolat beradi. Bu davrida shunday xulosa qilishimiz mumkinki, bozor konsentratsiyasining pasayishi bozorda raqobat muhitining oshganligini namoyon etadi.

2.4-rasm. 2020-2028 yillarda milliy sug'urta bozorining HHI indeksi dinamikasi⁵

⁵ Tadqiqotlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

2022-yilga kelib sug'urta bozoridagi raqobat sekin o'zgarishlarni namoyon eta boshladi. Bunda bozor konsentratsiyasi 933,39 gacha oshganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Bunday o'zgarish bozordagi yirik ishtirokchilarning faoliyatining faollashuvidan dalolat beradi. Bunda yirik kompaniyalari o'zlarining pandemiya davridagi faolligini yani oshirganliklarini bildiradi. 2023-yilga kelib konsentratsiya darajasi 1160,53 ni tashkil etgan. 2024-yilda esa indeks 1247,77 gacha ko'tarilgan. Bundan shunday xulosa qilishimiz mumkinki, oxirgi besh yillik hisob davridakrsatkich barqaror o'sish tendensiyasini namoyon etib kelmoqda. Shuningdek, bu ko'rsatkich hozirgi kunda ham xalqaro standartlar bo'yicha past hisoblanadi ($HHI < 1500$; Past konsentrallashgan). Shundan kelib chiqqan holda milliy sug'urta xizmatlar bozori hozirgi kunda past konsentratsiyalashgan ko'rsatkichlarni namoyon etib kelmoqda. Sohada bo'layotgan ijobiy o'zgarishlar tendensiyasi shu yo'sinda davom etar ekan, yaqin istiqbolda katta ehtimollik bilan sug'urta bozori o'rtacha konsentratsiya darajasiga yaqinlashishini bashorat qilishimiz mumkin bo'ladi (2.5-rasm).

2.5-rasm. 2020-2024 yillarda milliy sug'urta bozorining HHI indeksi CR4 va CR8 koeffitsiyentlari dinamikasi⁶

⁶ Tadqiqotlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

HHI indeksining CR4 koeffitsiyentni tahlil qilar ekanmiz qo'yidagi holatni ko'zatishimiz mumkin bo'ladi. Jumladan, 2020-yilda bu ko'rsatkich 44,81 foizni tashkil etgan. Bunda yirik to'rtta kompaniya sug'urta bozorining deyarli yarmini egallaganini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. bu davr pandemiya davriga to'g'ri kelganini hisobga olsak, kompaniyalar yirik kapital egallari bo'lgani uchun pandemiya davrida o'z faoliyatlarida deyarli yo'qotishlarni boshidan kechirmaganlar. Kichik kompaniyalar esa xarajatlarni qisman qoplashlari uchun xam tarif siyosatlarida yirik kompaniyalarga nisbatan boshqacha yondashganliklaridan dalolat beradi. 2021-yilga kelib koeffitsiyent 4 punktga kamayib 40,69 foizni tashkil etgan. Bunda pasayish HHI indeksidagi pasayish bilan birgalikda ro'y bergan. Bu davrda kompaniyalarning bozordagi ulushi kamayishiga olib kelgan.

Pandemiya davridan keyin kompaniyalar sug'urta bozoridagi o'z pozitsiyalarini yanada mustahkamlashga o'tishgan. Bunda yirik to'rtta kompaniyalar 2022-yilda sug'urta bozorining 50,34 foizini tashkil etgan, ya'ni oligopoliya aks etgani ko'rishimiz mumkin bo'ladi. bu o'zgarish bozorda tub o'zgarishlar yuz berganidan dalolat beradi, sababi dinamika 10 foiz o'sishni namoyon etgan. 2023-yilga kelib o'sish davom etgan holda koeffitsiyent 56,86 foizni tashkil etgan. 2024-yilda esa o'sish nisbatan barqorlashgan holda 56,84 foizga tushgan. Bundan shunda xulosa qilish mumkinki, hisobot tahlil davrida sug'urta bozorining yarmidan ko'pi yirik to'rtta kompaniya qo'lida jamlanganligini ko'rsatadi. Yuqorida ta'kidlanganidek bozorda oligopol tendensiyalar ko'chayib borayapti.

HHI indeksining CR8 koeffitsiyentini tahlilidan shuni ko'rishimiz mumkinki, 2020-yilda sakkizta kompaniya bozorning 69,50 foiziga egalik qilgan. Bu juda katta ko'rsatkich sakkizta kompaniya uchun. 2021-yilga kelib ularning ulushlarida pasayish ko'zatilgan, ya'ni 64,71 foizni tashkil etgan. 2022-yilga kelib ko'rsatkich yana 70,70 foizgacha ko'tarilgan, bunday ko'tarilishni biz CR4 ham ko'zatganmiz. 2023-yilda ko'rsatkich 73,49 foizni

tashkil etgan holda sugʻurta bozori sakkizta kompaniya faoliyatlari natijasida katta qismini egallagan. 2024 yilda ham koʻrsatkich deyarli oʻzgarmagan holda 72,84 foizni tashkil etgan, toʻgʻri bu yerda ozgina pasayish koʻzatilgan lekin u sezilarli taʼsir koʻrsatmagan bozorga. Bu kabi oʻzgarishlar tendensiyasidan shuni koʻrishimiz mumkinki milliy sugʻurta xizmatlar bozorimiz yirik toʻrtta (CR4) va oʻrta sakkizta (CR4/8) kompaniyalarning iqtisodiy faoliyatlariga toʻgʻri keladi. Shuningdek, bunday jamlanish mutloq markazlashuvga olib kelgan emas. Bundan shunday xulosa qilishimiz mumkinki bozorda raqobat muhiti barqaror saqlanib turibti.

Tahlil davrida (2020-2025) yillarda milliy sugʻurta bozorida bozor konsentratsiyasining oʻsishi sohaga raqamli texnologiyalarning kirib kelishi, kompaniyalarning operatsion jarayonlarining avtomatlashtirilishi va raqamli transformatsiya jarayonlarining oʻsishi bilan izohlashimiz mumkin boʻladi. Bular qoʻyidagilarda namoyon boʻladi, mos infratuzilmaning paydo boʻlishi, onlayn sotuvlarning rivojlanishi, kompaniyalar ekotizimlarning keskin rivojlanishi, mobil platformalarning yaratilishi aynan yirik kompaniyalar tomonidan rivojlantirib borilgan. Oʻz-oʻzidan bunday faol iqtisodiy faoliyat ularning sugʻurta bozoridagi ulushlarini oshirib borishga ijobiy muhit yaratib bergan.

2.16-jadval

2024 yil boʻyicha sugʻurta kompaniyalarining bozor ulushlari CR4 va CR8 asosida tarkibi

№	Kompaniya	Bozor ulushi (%)	CR4	CR8
1	AJ "Apex Insurance"	29,08	CR4 = 56,84%	CR8 = 72,84%
2	AJ EISK "Oʻzbekinvest"	13,40		
3	AJ "Kafolat Sugʻurta Kompaniyasi"	7,79		

4	AJ "Gross Sug'urta Kompaniyasi"	6,57		
5	AJ "My-Insurance"	4,54		
6	AJ "O'zagrosug'urta"	4,41		
7	AJ "Kapital Sug'urta"	3,87		
8	AJ "Temiryo'L Sug'urta"	3,18		

Shuni ham yodda tutishimiz kerakki, raqamli texnologiyalar sug'urtaning ko'lamini keng oshirish imkoniyatini namoyon etadi. Raqamli texnologiyalarni samarali qo'llash orqali keng mijozlar bazasiga ega kompaniyalar boshqalarga nisbatan samaraliroq faoliyat olib borishadi. Bunday texnologik yutuqlar kompaniyalarga mijozlarga yo'naltirilgan tariflar ishlab chiqishga, jarayonlarni avtomatlashtirishga, risklarini raqobatchilarga nisbatan to'g'ri va aniq baholash imkoniyatini taqdim etadi. Bunday ijobiy tendensiyalar kompaniyalarning raqobatbardoshligini oshiradi va milliy bozordagi ulushini kengaytirishga yordam beradi. Provardida esa milliy bozorning ko'rsatkichlari nafaqat son jihatidan, balki sifat jihatidan ham o'zgarib boradi. Olib borilgan tahlillar asosida shu tezisni aytishimiz mumkinki raqamli iqtisodiyot va texnologiyalar nafaqat bozor konsentratsiyasini oshiruvchi, balki uni qayta taqsimlovchi asosiy omil sifatida ham nomoyon bo'ladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, mavzu doirasida sug'urta bozorida raqobat va bozorning konsentratsiyasini o'zgarishini tahlil qilish, ko'rsatkichlarni prognoz qilish va ular o'rtasidagi funksional bog'liqni aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Milliy sug'urta bozorimizdagi oxirgi besh yillik o'zgarishlar tendensiyasi HHI va CR4/8 ko'rsatkichlarining dinamik tahlili bozor strukturasida markazlashuv tendensiyasi shakllanib borayotganligi namoyon etib kelmoqda. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki yaqish uch yil

ichida ular nisbatlarining o'zgarishi bir muncha mavhumlikni saqlab turibti. Bunga raqamli transformatsiya, nazorat organlari tomonidan to'lovga layoqatlilik normalarining ko'chaytirilishi (ustav kapitalining keskin oshirilishi), moliyaviy texnologiyalarning sohaga kirib kelishi bilan bog'liq holatlar bozorning qaysi yo'nalishda yoki trayektoriyada rivojlanishini yaqqol namoyon etmaydi. Shundan kelib chiqqan holda biz tahlillarimizni uchta ehtimoliy ssenariy asosida olib borishni maqsad qildik.

Undan oldin shuni, ta'kidlamoqchimizki, raqamli iqtisodiyot sharoitida bozor konsentratsiyasining o'zgarishi to'g'ridan-to'g'ri infratuzilma shakllantirish bilan chambarchas bog'liq. Bunda raqamli texnologiyalar katta mablag'larni talab qilgani uchun hamma kompaniya ham birdaniga texnologik o'zgarishlarni boshidan kechira olmaydi, bunga katta mablag' talab etiladi. Bunday holatda bozor konsentratsiyasi indeksi va CR4/8 koeffitsiyentlari o'z-o'zidan oshib ketadi, sababi islohatlar aynan yirik kompaniyalar tomonidan amalga oshiriladi. Shuningdek, raqamli va texnologik transformatsiya o'rta kompaniyalarni ham bozorga kirish xarajatlarini kamaytirishi, mobil ilovalar, raqamli platformalar orqali sotuv va xizmat ko'rsatish xajmlarini oshirishga xizmat qilishi mumkin. Bunday holatda raqamlashuv qay tarzda olib borilishiga qarab bozor konsentratsiyasi ham o'zgarishini bashorat qilishimiz mumkin bo'ladi. Shulardan kelib chiqqan holda prognozlarga o'tamiz.

Birinchi ssenariy bu optimistik ssenariydir. Bunda raqamli transformatsiya sug'urta bozorini markazlashuvidan qochgan holda raqobatni rivojlantirish asosiy vosita sifatida maydonga chiqadi. Bunda davlat sug'urta kompaniyalarini texnologik o'zgarishlarni amalga oshirish uchun imkoniyatlarni taqdim etadi. Ya'ni bozorga va kompaniyalar faoliyatlariga raqamli texnologiyalarni (sun'iy intellekt, blokcheyn, bulutli texnologiyalar, katta ma'lumotlar anilitikasi va boshqalar) joriy etadi. Bunday vaziyatda bozorda faoliyat olib borish uchun keng imkoniyatlar taqdim etiladi, turli to'siqlar olib tashaladi. Bunda barcha kompaniyalar birdek faoliyat yuritishlari

uchun imkoniyatlar oshadi. Bunday sharoitda HHI 1200-1400 tashkil etadi. CR4 esa 60 foiz atrofida bo'ladi. CR8 ko'rsatkichlari 70 foizdan oshmasligi bilan ko'zatiladi. Bunday kombinatsiya o'rtacha konsentratsiyani namoyon etadi. Bu esa raqobat innovatsiyalar asosida rivojlanishini anglatadi. Buning asosiy omillari bu narx bilan raqobat qilish emas, balki xizmat ko'rsatish sifati va tezligi, mahsulot turlarining kengligi, mijozlar tanlovi orqali namoyon bo'ladi. Mazkur optimistik ssenariy milliy sug'urta bozori barqarorligi va uzoq muddatli samaradorligi bilan hozirgi holat uchun eng maqbul variant ekanligini tasdiqlaydi.

Ikkinchi ssenariy bu bazaviy ssenariydir. Bu bizning milliy bozorimizda oxirgi yillarda ko'zatilayotgan normal tendensiyalarni aks ettiradi. Bunda bozorda asosiy o'zgarishlarni yirik kompaniyalar amalga oshiradi, sababi ular yirik kapital egalari hisoblanishadi. Bunday holat ularning bozordagi ulashlarini mustahkamlab borishga zamin yaratadi. HHI 1600-2000 tashkil etadi. CR4 esa 70 foizga yaqinlashadi. CR8 ko'rsatkichlari 80 foizdan oshmasligi bilan ko'zatiladi. Bunday holat bozorning o'rtacha konsentratsiyada bo'lishini ko'rsatadi. Bu degani bozorda raqobat sust holatda bo'ladi degani. Ammo yirik kompaniyalar orasida raqobat ko'chayib boradi. Kichik va o'rta kompaniyalar esa o'zlariga aloqador bo'lgan xolding yoki xudud doirasida past faoliyat olib borishlarini anglatadi. Kichik kompaniyalarni bozorda faoliyat yuritishlari har qachongidanda qiyinlashib boradi. Bunday ssenariyda bozor samaradorligi saqlanib qoladi, ammo bozorga kirish katta resurslarni va ko'plab to'siqlarni yengib o'tishni talab qilib qo'yadi.

Uchinchi ssenariy bu pessimistik ssenariy. Bunday holatda raqamli iqtisodiyot va raqamli texnologiyalar bozorda yirik texnologik kompaniyalarning paydo bo'lishiga olib keladi. Shuningdek bozor aynan shu uch to'rt kompaniya qo'lida bo'ladi. Bunga ular o'zlarida joriy etilgan texnologik yechimlar orqali erishadilar, ya'ni sug'urta ekotizimlarini yaratishlari, marketpleyslar joriy etishlari, yirik moliyaviy institutlari bilan

texnologik integratsiyalar evaziga amalga oshiradilar. Bunday holatda bozor konsentratsiyasi 2500 yaqinlashadi va oshib ketish ham mumkin bo‘ladi. CR4 esa 80 foizdan oshadi va CR8 ham 90 foizga yaqinlashadi. Bunda sug‘urta bozori va undagi raqobat nafaqat oligopol balki monopoliyaga aylanishi mumkin bo‘ladi. Bunday holat o‘z-o‘zidan raqobatbardoshlikni pasaytiradi. Sababi bu yerda narx va innovatsiyalar ikkinchi o‘ringa o‘tadi. Salbiy oqibatlari esa kichik kompaniyalar bozordan chiqishlari, o‘z faoliyatlarini o‘zgartirishlari yoki xalqaro tajribada bo‘lgani kabi yirik kompaniyalar tomonidan qo‘shib olinishlari ko‘zatiladi. Uzoq muddatli istiqbolda esa bunday vaziyat bozor samaradorligini pasayishiga olib kelish mumkin bo‘ladi.

Olib borilgan tahlillarimizdan shuni ko‘rishimiz mumkinki, bozor konsentratsiyasi va undagi raqobat o‘rtasida chiziqsiz bog‘liqlik mavjuddir. Past konsentratsiya sharoitida bozordagi raqobat sug‘urta tarifi va faoliyat xarajatlarini kamaytirishga asoslanadi. O‘rta konsentratsiyada esa innovatsiya va texnologik yutuqlar raqobatni belgilab beradi. Yuqori konsentratsiyada raqobat faqatgina nazorat organlari va tarkibiy cheklovlarga bog‘liq bo‘ladi. Shulardan kelib chiqqan holda, shuni ta’kidlashimiz mumkinki, yaqin istiqbolda milliy bozorimiz qaysi yo‘nalishda rivojlanishi raqamli iqtisodiyot omillarini qay yo‘sinda boshqarishga bog‘liq bo‘lib qoladi. Shuningdek, milliy sug‘urta bozoridaraqobat muhitini barqaror ushlab turish va kompaniyalarning raqobatbardoshligini oshirish uchun raqamli o‘zgarishlar bilan bir qatorda bozordagi tarkibiy o‘zgarishlar muvozanatini ta’minlash muhim iqtisodiy vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. Normativ-huquqiy hujjatlar va metodolik ahamiyatga ega bo‘lgan nashrlar

1. O‘zbekiston Respublikasining "Fuqarolik kodeksi" 1996-y. (Yangi tahrir. 2019-yil 24-may № 03/19/542/317). <https://lex.uz/docs/111189>.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. <https://lex.uz/en/docs/5841063>.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi "«RAQAMLI O'ZBEKISTON – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-6079-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/5030957>.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi PF-158-son Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 23-oktyabrdagi "Sug'urta bozorini raqamlashtirish va hayot sug'urtasi sohasini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-5265-son qarori. <https://lex.uz/docs/-5692504>.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 2-avgustdagi "O'zbekiston Respublikasining sug'urta bozorini isloh qilish va uning jadal rivojlanishini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4412-son qarori. <https://lex.uz/docs/-4459802>.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 1-martdagi "Sug'urta xizmatlari bozorini yanada rivojlantirishning kompleks chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-108-son qarori. <https://www.lex.uz/uz/docs/-6824178>.
8. O'zbekiston Respublikasi Istiqbolli loyihalar milliy agentligi direktorining 2024-yil 12-sentyabrdagi "Sug'urta xizmatlarini elektron shaklda ko'rsatish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 9-son Buyrug'i. <https://www.lex.uz/docs/7217159>.

II. Monografiya, ilmiy maqola, patent, ilmiy to'plamlar

1. Sobirov H.R. Sug'urta: 100 savol va javob. – T.: "Mehnat", 1998. – 160 b.
2. Shennayev X.M. O'zbekiston Respublikasida sug'urta faoliyatini

rivojlantirish yo'nalishlari.

3. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: – 2021. – 84 b.

4. Abduraxmanov I.X. Teoriya i praktika straxovaniya: Uchebnik, – T.: "Iqtisod-moliya", 2019. – 696 str.

5. Umarov S.A. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida O'zbekistonda sug'urta faoliyati rivojlanishini boshqarish. I.f.d. ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya avtoreferati. – T.: 2012. – 49 b.

6. Azimov R.S. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida risklarni sug'urtalash metodologiyasini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: – 2022. – 86 b.

7. Qo'ldoshev Q.M. O'zbekistonda o'zaro sug'urtalashning metodologik asoslarini takomillashtirish.

8. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: – 2019. – 75 b.

9. Yuldashev O.T. O'zbekistonda hayot sug'urtasini rivojlantirishning konseptual asoslari.

10. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: – 2023. – 96 b.

11. Baymuratov T.M. O'zbekistonda sug'urta faoliyati va uni soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirish. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. – T.: -2004. – 22 b.

12. Xalikulova G.T. Sug'urta tashkilotlarining innovatsion faoliyati samaradorligini oshirish yo'nalishlari. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: – 2024. – 96 b.

13. Xasanov F.R. O'zbekistonda kiber risklarni sug'urtalash masalalari. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha f.d. (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2022. – 58 b.

14. Sherov S.R. Sug'urta instituti va uni innovatsion rivojlantirish yo'nalishlari.

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha f.d. (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: 2019. – 64 b.

15. Imomov U.G'. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida bank sug'urtasi va uni rivojlantirish yo'llari.

16. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha f.d. (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: – 2020. – 53 b.

17. Adilova G.D. Iqtisodiy globallashtirish sharoitida sug'urta xizmatlarini takomillashtirishning yo'nalishlari. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha f.d. (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: – 2020. -60 b.

18. ТУРГУНМИРЗАЕВ, А. (2025). СУГУРТА БОЗОРИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ УНИНГ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ОМИЛИ СИФАТИДА. ILG'OR IQTISODIYOT VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR Учредители: Shafi Science Center Ltd, 2(1), 289-297.

19. Турғунмирзаев, А., & Шамситдинов, М. (2023). Суғурта Компаниялари Рақобатбардошлигини Бошқаришда Рақамли Иқтисодиётнинг Ўрни. Nashrlar, 238-241.

20. Turgunimirzayev, A. Directions of the Development Strategy of Insurance Companies in the Digital Economy. Economic Development and Analysis, 3(1), 439-446.

21. Turgunmirzaev, A. New Appearances of Competition in the Insurance Services Sector: Theory and Practice. Economic Development and Analysis, 3(2), 368-376.

22. Turg'unmirzayev, A. Digitalization of the Insurance Market as A Factor in Increasing Its Competitiveness. Advanced Economics and Pedagogical Technologies, 2(1), 289-297.

23. Turgunmirzaev, A. (2025). Developing Forms of Competition in The Insurance Field: Theory and Practical Aspects. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance, 6(3), 1083-1090.

III. Foydalanilgan boshqa adabiyotlar.

1. <https://napp.uz>
2. <https://insuranceon.uz>
3. <https://stat.uz>
4. <https://uza.uz>
5. <https://cbu.uz>